

Markku Ruotsila

Amerikkalainen fundamentalismi ja kristillisen oikeiston synty

Luento Suomen teologisessa instituutissa, 3.12.2015

Tämä esitys pohjaa eilen Yhdysvalloissa julkaistuun uuteen kirjaani, *Fighting Fundamentalist: Carl McIntire and the Politicization of American Fundamentalism* (Oxford University Press). Kyseessä on kylmän sodan aikakauden Yhdysvaltain johtavan fundamenta-listisen pastorin Carl McIntiren ensimmäinen tieteellisesti dokumentoitu elämänkerta. Tarkoitukseni ei ollut kirjoittaa perinteistä biografiaa vaan pikemminkin käyttää McIntiren elämäntarinaa keinona paljon laajempien kysymysten pohtimiseen nyky-Yhdysvaltain (ja osin muunkin läntisen maailman) uskonnollisesta ja poliittisesta tilasta, ennen muuta viime vuosina nopeasti globalisoituneen Yhdysvaltain modernin kristillisen oikeiston luonteesta ja synnystä.

Tavanomaiseksi jo käynyt narratiivi Yhdysvaltain modernin kristillisen oikeiston synnystä esittää, että kyse oli äkillisestä purkauksesta, spontaanista ruohonjuuritason reaktiosta 1960-luvun suureen kulttuurimurrokseen ja piilotellun rasistisesta reaktiosta mustien kansalaisoikeusliikkeeseen.

Kuulemma pieni joukko poliittisia konservatiiveja havahtui huomaamaan tällöin, 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla, kuinka arvokonservatiivisissa herätyskristityissä oli varteenotettava rekrytoitavissa oleva joukko, jonka huolta ns. moraalikysymyksistä – abortista, homoliikkeestä, koulujen seksiopetuksesta, perheiden oikeuksista ja uskonnollisen itseilmaisun vapaudesta – voi käyttää vaalitaktisena aseena vallassa olleiden uskontokriittisten ja alati vasemmistolaisempien demokraattien kukistamiseksi. Tarjottuun tilaisuuteen kuulemma tarttui Billy Grahamin ympärille kerääntynyt maltillisten keskitien herätyskristittyjen joukko – ns. uusevangelikaalit – joka teki liiton republikaanisen puolueen uusioikeistosiiven kanssa ja loi sen Yhdysvaltain kristillisen nykyoikeiston, jonka valtakautta jatkui 1980-luvun alusta aina vuoteen 2008.

Tätä tavanomaista narratiivia haastava uusi tulkintani koostuu kahdesta osiosta. Ensinnäkin väitän, että kristillinen oikeisto on ollut enemmän fundamentalistien kuin evankelikaalien tuotosta. Se on toisin sanoen ollut tavallaan

teologisesti radikaalisempi liike kuin yleensä väitetään (mutta fundamentalistit samalla vähemmän radikaalisia kuin *heistä* väitetään, so. yhtä lailla tavanomaisia kansalaisliikehännän demokraattisia vaikuttamiskeinoja käyttäviä kuin muitakin kansanliikkeet, eivät mitään muusta yhteiskunnasta eristäytyviä ääriaineksiä).

Toiseksi väitän, että Yhdysvaltain kristillinen uusoikeisto ei syntynyt reaktiona 1960- ja 1970-lukujen kulttuurimurrokseen (eikä vastareaktiona mustien kansalaisoikeusliikkeeseen) vaan presidentti Franklin D. Rooseveltin käynnistämän valtiososialistisen New Deal -reformiohjelman uskopohjaisesta vastustamisesta 1930-luvulla. Se jatkui sitten kylmän sodan aikaisena uskopohjaisena antikommunistisena liikkeenä ja läpäisi maallistuneen yhteiskunnan valtavirran ja -median tietoisuuden vasta 1970-luvulla, kun sen itse asiassa koko ajan myös ajamat moraalilainsäädäntöhankkeet nousivat yleiseen tietoisuuteen.

Tässä kohdin täytyy olla käsitteellisesti tarkkoja. Puhuessani fundamentalismista tarkoitan nimenomaan alkuperäistä teologista ja historiallista käsitettä, en journalistiseen ja yhteiskuntatieteelliseen kielenkäyttöön jo iskostunutta yleisuskonnollisen fundamentalismin teesiä. Kristillinen fundamentalismi on siis tiettyä historiallisena hetkenä – 1870–1930-luvuilla – Yhdysvalloissa syntynyt protestanttinen liike, joka kävi puolustamaan viittä silloin eniten uhattuna oleviksi kokemiaan reformaation perusoppia (fundamenttia). Näihin kuuluivat Raamatun erehtymättömyys ja asema kaiken uskon ja elämän ainoana auktoriteettinä, Jeesuksen neitseellinen syntymä, sovituskuolema, ruumiillinen ylösnousemus ja toinen tuleminen sekä ihmeiden todenperäisyys.

Kristillinen fundamentalismi *opillisena* kokonaisuutena tarkoittaa näiden perusoppien puolustamista, ja *liikkeenä* niitä näiden oppien puolustajia kyseisenä ajanjaksona ja myöhemmin. Liikkeenä siihen kuuluvia on luonnehtinut myös tietty ilmaisullinen jyrkkyys ja pyrkimys pidättäytyä kaikesta kirkollisesta yhteydestä niiden (liberaalteologian kannattajien mutta myös heidän kanssaan yhteydessä olevien ei-liberaalien) kanssa, jotka ovat haastaneet jotain näistä fundamenteista.

En toki ole ensimmäinen, joka puhuu ”pitkän kristillisen oikeiston” historiasta. Uutta tulkinnassani on nimenomaan fundamentalistien roolin korostaminen. Pitkästä, aina 1930-luvulta asti olemassa olleesta kristillisestä oikeistos-

ta ovat viime vuosina kirjoittaneet myös mm. Mark A. Noll, Daniel K. Williams ja Darren Dochuk, samoin Matt Sutton ja Molly Worthen, osin myös Axel Schäfer.¹ Itse asiassa kyse on uusinta tutkimusta nopeasti valtaavasta tulkinnasta.

Mutta edellä mainitut kollegat eivät ole edes yrittäneet perehtyä itse itseään fundamentalisteiksi kutsuneiden mahdolliseen rooliin tässä prosessissa, eivätkä he ole sen tähden siitä osanneet lausuakaan. Dokumenttiaineistoa on ollut vähän ja vaikeasti saatavilla vuoteen 2010 asti, jolloin Carl McIntiren massiivinen kokoelma (yli kuusi sataa arkistolaatikkoa) avautui Princetonin teologisessa seminaarissa. Se ja 52 muuta arkistokokoelmaa (mukaan lukien Freedom of Information Act- aineistopyynnölläni minulle avatut relevantit FBI:n kokoelmat) ovat uuden tulkintani todistepohjana.

Löytämäni uusi arkistomateriaali paljastaa kristillisen oikeiston jatkumon aina 1930-luvulta lähtien. Se osoittaa, kuinka alunperin pieni joukko fundamentalistisia pastoreita kävi systemaattisesti yllyttämään kirkkojensa jäseniä poliittiseen aktivismiin ensin New Dealin valtiososialismia ja sitten kansainvälistä kommunismia, sen esiasteena pidettyä valtiokeskeistä yhdysvaltalaisista liberalismia ja siihen ymmärtäväisesti suhtautuneita suurten ekumeenisten kirkkokuntien johtajia vastaan. Tätä aktivismia alettiin rakentaa populistisesti ruohonjuuritasolta republikaanisen puolueen kanssa jo jo kaksi vuosikymmentä ennen kuin maltillisemmat evankelikaalit kävivät omaan eliittitason älylliseen kirkkojensa politisointityöhönsä. Nimenomaan fundamentalistit loivat (yhteisten antikommunististen pyrkimystensä pohjalta) yhteistyöverkostot konservatiivisten katolilaisten, juutalaisten ja mormonien kanssa jo 1950-luvulla, ja nimenomaan he loivat ja ensimmäisinä (vuosikymmenten ajan) sovelsivat kristilliselle oikeistolle ominaisiksi muodostuneita vaikuttamiskeinoja – joukkotiedotusvälineiden systemaattista hyödyntämistä, mielenosoituksia, boikotteja ja joukkovetoamuksia.

---

¹ Mark A. Noll, *God and Race in American Politics* (Princeton: Princeton University Press 2008); Daniel K. Williams, *God's Own Party: The Making of the Christian Right* (New York: Oxford University Press 2010); Darren Dochuk, *From Bible Belt to Sun Belt: Plain-Folk Religion, Grassroots Politics and the Rise of Evangelical Conservatism* (New York: W.W. Norton 2011); Axel Schäfer, *Countercultural Conservatives: Evangelicals from the Post-War Revival to the New Christian Right* (Madison: University of Wisconsin Press 2011); Molly Worthen, *Apostles of Reason: The Crisis of Authority in American Evangelicalism* (New York: Oxford University Press 2013); Matthew Sutton, *American Apocalypse: A History of Modern Evangelicalism* (Cambridge: Harvard University Press 2014).

Lopuksi: 1960- ja 1970-lukujen näennäisesti uusi moraaliarvoagenda syntyi nimenomaan heidän kirkoissaan ja oli aina kuulunut heidän sanomaansa.

Alusta lähtien aivan keskeinen rooli koko tässä prosessissa oli Carl McIntirellä. Hän oli Yhdysvaltain kristillisen nykyoikeiston ensisijainen perustajaisä, käänteentekevä suunnannäyttävä ja muutosjohtaja, yksi 1900-luvun Yhdysvaltain kirkkohistorian tärkeimmistä henkilöistä.

Kuka oli Carl McIntire? Hän oli presbyteripappi, joka toimi oman, Philadelphian esikaupungissa sijainneen seurakuntansa pastorina yli kuusikymmentä vuotta, oman Bible Presbyterian -kirkkokuntansa ja fundamentalistien kattojärjestön American Council of Christian Churches'in perustaja ja Kirkkojen maailmanneuvostoa vuonna 1948 haastamaan luodun International Council of Christian Churches'n perustaja ja elinikäinen presidentti. Lisäksi hän kustansi yhtä aikakautensa laajalevikkisintä kristillistä viikkolehteä, *Christian Beaconia*, vuodesta 1936 aina 1990-luvulle saakka, lähetti päivittäistä kristillistä radio-ohjelmaansa yli kuudellasadalla asemalla ympäri Yhdysvaltoja ja lyhyillä aalloilla ympäri maailmaa. Hän johti Independent Board of Presbyterian Foreign Missions -lähetysjärjestöä koko aikuiselämänsä ja pitkään myös Faith Theological Seminaryä ja Shelton Collegea ja Highland Collegea sekä kahta suurta kristillistä hotelli- ja kongressikeskusta.

McIntire oli alkuperäisen fundamentalistiliikkeen merkittävimmän teologin, J. Gresham Machenin, luotto-oppilas ja opillinen seuraaja. Jo opiskeluaikanaan hän omaksui huomattavia teologisia vaikutteita myös hollantilaiselta, Abraham Kuyperiin samaistuneelta ns. uuskalvinismilta ja saavutti aikuisuutensa juuri niinä vuosina, jolloin alkuperäiset fundamentalistit kävivät poliittisiin kampanjoihinsa Kansainliittoa vastaan, kieltolain puolesta ja evoluutioteorian kouluissa opettamista vastaan.

Perinteisesti tulkittuna vuoden 1925 Scopesin ns. apinaoikeudenkäyntiä seurasi fundamentalistisen liikkeen maineenmenetys ja eristäytyminen muusta yhteiskunnasta. Osin juuri näin tapahtuikin, mutta McIntire ja kaltaisensa nuoremmat pastorit kävivät jo tuolloin yllyttämään kirkkojensa jäseniä jatkamaan ja lisäämään tuota varhaista poliittista aktivismia, nyt uskopohjaisen valtiososialismin vastustajina. Monet aikakauden papit argumentoivat New Dealiä vastaan (vain noin kolmannes protestanttisista papeista tuki sitä), mutta juuri McIntire

oli heistä se, joka loi tälle vastustukselle laajasti vetoavan teologisen perustan ja systemaattisesti kävi kyseistä teologiaa popularisoimaan. Laajaa huomiota herättäneissä teoksissaan *Author of Liberty* (1946) ja *The Rise of the Tyrant* (1945) hän kehitti varsin vaikutusvaltaiseksi muodostuneen synteetin premillennialistisesta dispensationalistisesta eskatologiasta ja kuyperilaisesta uskalvinismista.

Kuyperilaisten uskalvinistien tavoin McIntire korosti kaikkien elämänalueiden kuulumista Jeesukselle ja tarvetta soveltaa kullakin Raamatusta löytyviä elämänohjeita. Dispensationalistien tavoin hän esitti länsimaisen sekulaarisen valtiososialismin ja neuvostoliittolaisen kommunismin (kuten myös liberaaliteologisen ekumenian) esiasteiksi lopunaikoina odottavasta Antikristuksen antikristillisestä maailmanimperiumista. Uutta oli näiden kahden teologisen tulkinnan yhdistäminen ja vieläkin uudempaa väite siitä, että vielä oli aikaa kukistaa Antikristuksen imperiumin esiasteet. Tätä teologis-filosofista perustelusarjaa sovellettiin myös kylmän sodan uskopohjaiseen antikommunismiin, jonka tärkein (johdonmukaisin, suorasanaisin ja peräänantamattomin) yksittäinen edustaja McIntire oli Yhdysvalloissa. Kaikki muut kylmän sodan johtavat yhdysvaltalaiset kristilliset antikommunistit – Billy James Hargis, Fred Schwarz ja Edgar C. Bundy – olivat hänen löytämiään, tehtäviinsä palkkaamia ja hänen agendaansa ajaneita.

Kiistanalaisinta McIntiren ja järjestöjensä antikommunismissa oli aivan kylmän sodan alussa esitetty vaatimus ydinaseiden ennakoivasta käyttämisestä Neuvostoliittoa ja Kiinaa vastaan ennen kuin nämä kommunistiset valtiot ehtivät luoda oman ydinasearsenaalinsa. McIntire ja International Council of Christian Churches kävivät kylmää sotaa myös ns. raamattuilmapallo-operaatiolla: siinä lähetettiin Länsi-Saksasta yhteensä yli miljoona heliumilmapalloa yli rautaesiripun pienillä sellofaaniin pakatuilla Raamatuilla varustettuna. Tarkoituksena oli paitsi rohkaista kommunismin ikeen alla eläneitä kristittyjä myös yllyttää heitä vastarintaan ja antikommunistiseen kansannousuun (Neuvostoliiton YK-edustaja väitti, että vuoden 1956 Unkarin kansannousu oli nimenomaan tämän operaation seurauksena). Koko ajan tavoitteena oli neuvostoliittolaisen kommunismin kukistaminen, ei vain sen leviämisen patoaminen. Kotimaassaan McIntiren fundamentalistinen antikommunismi johti myös vuoden 1953 jälkeen sarjaan paljon julkisuutta saaneita ja hyvin laajalti tuomittuja yrityksiä paljastaa liberaalisissa

päälinjan kirkoissa ja Kirkkojen maailmanneuvostossa piilotelleita kommunisteja ja kommunistien ihailijoita (nyt tiedämme hänen olleen oikeassa). Vietnamin sodan alettua hän kävi vielä järjestämään massiivisia katumielenosoituksia sen puolesta, vuosi vuoden jälkeen ympäri Yhdysvaltoja.

Nimenomaan näitä kampanjoita varten McIntire ja liittolaisensa kehittivät ne poliittisen painostustyön metodit, joista kristillinen oikeisto tuli sittemmin tunnetuksi. Jo 1950-luvulla hän ja Edgar Bundy yrittivät myös republikaanisen puolueen sisältä valtaamista. Julkisesti jyrkän antikatalilaisia vaikka olivatkin, he loivat myös salaiset yhteistyöverkostot konservatiivisiin katolilaisiin (ja juutalaisiin ja mormoneihin). Vain osa fundamentalisteista (ja tuskin kukaan Billy Grahamia seuranneista uusevankelisista) otti tässä vaiheessa osaa hänen järjestöjensä poliittiseen työhön, mutta jatkuvasti McIntire joka tapauksessa heittä kaikkia siihen yllytti ja sitä perustelleita teologioitaan levitti.

Kulttuuriradikaalien ja uskontovihamielisen demokraattipuolueen nousu 1960-luvulla toimi keskeisenä fundamentalisteja (ja nyt myös uusevankelisia) lisää politisoineena katalyyttinä. Näin tapahtui varsinkin sen jälkeen, kun John F. Kennedyn ja Lyndon B. Johnsonin hallinnot kävivät järjestelmällisesti rajoittamaan uskonnollisen itseilmaisun vapautta (mm. käyttämällä verovirasto IRS:ää konservatiivisten kirkkokuntien ja järjestöjen hiljentämiseksi niiden verovapaus poistamalla ja joukkotiedotusvälineitä valvovaa liittovaltion virastoa, Federal Communications Commissionia McIntiren hiljentämiseksi radioaalloilla). Hänestä tuli ensimmäinen ja ainoa radiopastori Yhdysvalloissa, jonka radioluvan valtiovalta peruutti sillä verukkeella, että hänen sanomansa ei ollut "yhteiskunnallisesti vastuullista" tai "tasapuolista". Tosiasiallinen syy oli liittovaltion uskontokriittisten byrokraattien kääntyminen tätä systemaattisella painostustyöllä kymmenen vuoden ajan ajaneiden liberaalisten kirkkokuntien puolelle.

Niin kaikinpuolin epäilyttävä ja inhottu oli McIntire – kaiken pahan symboli – kaikenlaisten aikakauden liberaalien parissa, että hänestä tuli myös ensimmäinen epäilty presidentti Kennedyn salamurhan tutkimuksissa. Kuten käyttööni saamat ennen salaiset FBI:n aineistot osoittavat, FBI:n johtaja J. Edgar Hoover henkilökohtaisesti määräsi hänet tutkittavaksi, kun pari johtavaa demokraattisenaattoria ja mediavaikuttajaa oli häntä tämän salamurhan järjestäjäksi väittä-

nyt. Syytteitä ei nostettu, eikä McIntire (tai kukaan muukaan) koskaan julkisesti kertonut näistä tutkimuksista (ennen kuin nyt kirjassani).

Korkeimman oikeuden päätös vapaasta abortista ja järjestäytyneen homoseksuaaliliikkeen ja radikaalifeminismin nousu seurasivat tätä yli kymmenen vuoden kautta, jonka aikana McIntire oli tehokkaasti (ja perustellusti) sanoittanut liberaalieliitin toimet yrityksenä hiljentää uskonnolliset ja poliittiset konservatiivit ja evätä heiltä täydet kansalaisyhteiskunnat. Kristillisen uusoikeiston nousussa oli siis kyse oli kokonaisuudesta ja pitkään, vuosi vuodelta vahvistuneen syrjityksi ja nurkkaan ahdistetuksi tuleminen tunnevoimistumisesta ja uskovaisten joukkovoimalla siihen vastaamisesta. Kun valtakunnallisesti hyvin järjestäytyneet kristilliset uusoikeisto lopulta syntyivät 1970-luvun lopulla, McIntire oli peräänkuuluttanut ja teologisoinut juuri tällaisen järjestäytymisen välttämättömyyttä jo yli neljä vuosikymmentä. Kaikki kristillisen uusoikeiston suurten järjestöjen perustajat – varsinkin Moraalisen enemmistön Jerry Falwell ja Eagle Forumin Phyllis Schlafly – olivat tuossa vaiheessa toimineet hänen kanssaan jo toista vuosikymmentä, samoin republikaanisen puolueen haltuunsa ottamat ns. uusoikeistolaiset.

Kaiken tämä takia väitän, että Yhdysvaltain modernin kristillisen oikeiston synnyttivät fundamentalistit enemmän kuin uusevankeliset. Toiseksi: International Council of Christian Churches -järjestönsä kautta McIntire yritti koko ajan myös globalisoida yhdysvaltalaisista kristillistä oikeistoa. Tätä yritystä tutkin työn alla olevassa seuraavassa tutkimuksessani, mutta jo nyt alkaa olla ilmeistä, että hänen järjestöllään oli huomattava osuus nykyään “globaalina etelänä” tuntemamme opillisesti konservatiivisen ja poliittisesti aktiivisen nousevan uuden ei-länsimaisen kristikunnan synnyssä. Esimerkiksi Suomessa ilman McIntireä ei olisi olemassa Uusi Tie -lehteä (hän osallistui sen suunnittelukokouksiin jo varhain ja järjesti lehdelle ensimmäisen vuoden rahoituksen Yhdysvalloista). Myös muun muassa Chilen, Brasilian, Filippiinien ja Etelä-Korean nykyisten kristillisten oikeistojen juuret ovat suurelta osin ICCC:ssä. Carl McIntire oli siis myös yleismaailmallisessa katsannossa paljon tärkeämpi ja vaikutusvaltaisempi uskonnollinen johtaja kuin on tähän asti ymmärretty.

Markku Ruotsila on Pohjois-Amerikan kirkkohistorian dosentti Helsingin yliopistossa. Esitys perustuu hänen uusimpaan tutkimukseensa *Fighting Fundamentalism: Carl McIntire and the Politicization of American Fundamentalism* (New York: Oxford University Press 2015).